

Türkiye’de STK’ların Zaafları ve Öneriler

Av. Muharrem BALCI

TARİHÇE

Sivil toplum, esas itibarıyla felsefi düzlemde tartışılan bir toplum kurgusudur. Bir arayış, bir tür ütopyadır... Sivil toplum, medeni, uygar, kentli gibi anlamları da bünyesinde taşır. Türkiye’de de 1980 sonrasında Batı’dan mülhem bir Sivil Toplumculuk anlayışı öncelikle entelektüel tartışmalarla kendine yer bulmaya çalışmıştır. Sivil toplum kavramı 1980’lerden önce ve sonra (12 Mart, 12 Eylül) öncelikle sol entelektüellerce tartışıldı. Bu tartışmaların temel noktası politik topluma yani devlete karşı sivil toplum alanı oluşturmak konusunda yoğunlaşmaktaydı. Sol aydınlar sivil toplumu Gramsci’nin yaptığı “politik toplum-sivil toplum” ayrımı ekseninde tartışmışlardır. Burada politik toplum ile hesaplaşmamış ya da başarısız olmuş ve itibar kaybına uğramış sol hareketin, yönünü siyasetten arındırılmış, siyaset dışı bir alan olarak sivil topluma dönmesinden bahsediyoruz. Pek tabii ki Gramsci’nin sivil toplumu artık mahiyetini değiştirmiş, politik toplum-sivil toplum ekseninden taşırılarak, bilim, kuram ve siyaset arasındaki ilişkiden kopuk olarak gündemde yerini almaktadır.¹

Sivil toplum kavramı ve olgusu özellikle 1990 sonrasında küreselleşme ile birlikte gittikçe güçlenmeye başlamıştır. Gönüllü sosyal ve hayır amaçlı çalışmalar 1990’lara kadar sivil toplum kavramı ve olgusuyla birebir örtüşmemekle birlikte mahiyet itibarıyla dernekler, vakıflar gibi yapılanmalarla hayatiyetine devam etmekteydi. Bir başka deyişle Batı formlarının vurguladığı tarza benzer bir sivil

toplum tarihi bu topraklarda da vardı. Ancak bu kurumlar STK olarak adlandırılmıyordu. Hatta 1994’e kadar STK kavramı yoktu. Sadece dernek ve vakıf adıyla yapılan çalışmalar vardı. 1994’te Habitat’la birlikte ve özellikle 1996’da STK’ların kendi organizasyonlarıyla düzenledikleri Habitat II konferansı ile STK kavramsallaştırması ve STK’lar gündeme gelmiştir.

STK’ların gündeme gelmesiyle birlikte, geleneksel dernek ve vakıf gibi kurumlarda adlandırılmada değişiklik yaşanmasına ve giderek işlevselliklerinin de farklılaştırılmasına, dolayısıyla toplumsal yapı ve siyaset tarzının da değişime uğratılmasına geçilmiştir.

1980’li yıllar için ayrıca iyimser bir ifade ile açıklamak gerekirse, “sivil” kavramına tutunmak/tutulmak, biraz da askeri yönetim sonrası dönemde askeri-sivil karşıtlığından kaynaklandı. Ali Yaşar Sarıbay’a göre, 1980 sürecinde toplum depolitizasyon sürecine itilmiş, ardından 1983 genel seçimleri ile birlikte devletin toplumdaki yeri tartışılmaya başlanmış ve devamında Türkiye’de demokrasinin yeniden tesisi için sivil toplumun var edilmesi gerektiği düşüncesiyle sivil toplum, “askeri yönetimden arındırılmış toplum” olarak anlam kazanmıştır.² Kavramın tarihsel ve felsefi bağlamından kopması da bu dönemin şartlarından kaynaklanmıştır.³

İslamcı tarafta da benzer süreç yaşanmıştır. Devletle hesaplaşma sürecinden yenilgi ile çıktığını kabullenen bazı İslamcılar sivil toplumculuğa yönelmişlerdir. Bir nevi kapitalist

¹ Sol entelektüel tartışmalar için bkz.: *Sivil Toplum: Devletin Büyümesi*.

² Ali Yaşar Sarıbay, *Postmodernite, Sivil Toplum Ve İslam*, s. 119.

³ Ali Yaşar Sarıbay, a.g.e.

sistem içinde absorbe olmayı tanımlayan sivil toplumculuk anlayışı, önceleri Medine Vesikası açılımları ve sistem içinde küçük de olsa bir "hareket alanı açma" ve "sıkıntı dağıtma" girişimleri olarak başlamıştır.

Konunun alfabeti sayılacak olan Medine Vesikası özelemleri, Özalizm ile kısmen arzulanı hedefe yönelmiş, sistem içinde kendine yer bulmaya başladıktan sonra aşağıda açıklamaya çalışacağımız gibi sistem içi araçları da kullanmayla başlayarak sistemin payandası olmaya aday hale getirilmiştir. 1990'larda başlayıp özellikle de 28 Şubat sonrasında yoğunluk kazanan sivil toplum rüzgarı ise, İslamcı kesimde daha fazla tartışılır oldu ve adeta bu kesim için bir can simidi oldu.

Sözün burasında, gerçekten de temel haklar ve özgürlüklere ilişkin çalışmaları öne çıkaran ve özveri ile çalışan kurumlarımızın kendilerini STK olarak adlandırmalarına fazlaca takılmıyoruz. Ancak, sadece cemaat yapısını güçlendirmeyi hedefleyen veya politik toplum içinde yer tutmaya çalışan veya hut da siyasi iktidarların ve iktidar yanlılarının da desteğiyle sadece hayır kurumu olmaya yönelik bir STK çalışmasını, *ödünç kavram* olarak izlemeye aldığımız STK anlayışıyla bağdaştıramadığımızın da altını çiziyoruz.

TANIM

Sivil Toplum ve STK Kavramına Genel Bir Bakış

Sivil toplum ve STK kavramlarına bildik tartışmaların sonucunda ortaya çıkan sonuçlardaki gibi değer atfetmek bu tebliğin boyutunu aşmaktadır. Zira sonuçlar birbirinden çok farklıdır. Ancak, genel itibarıyla düzen karşıtı fakat arızî olmayan muhaliflik penceresinden ve aynı zamanda, karşıtlarının kurumlarını meşrulaştırmadan bakmayı tercih ederek diyebiliriz ki; sivil toplum bu coğrafyanın ve toplumumuzun ürettiği bir kavram değildir.

- Kimilerine göre **kirlenmiş bir kavram** (Ali Bulaç),
- kimilerine göre **oryantalist bir kavram** (Yasin Aktay),

- kimilerine göre de anlamı çeşitlendirilmiş, içinde hem sivil toplum hem uzmanlık olan tartışmalı bir kavramdır. (Koray Gümüş)⁴

Belki ileride benzerlikler ve ayrılıklar tespit etmiş olmamızla birlikte ve ilahi olmayan her kavramın istendiğinde içinin farklı bir şekilde doldurulabileceği gerçeğinden de hareketle sivil toplum kavramını reddedilmesi mümkün olmayan, fakat anlamı değiştirilebilen bir kavram olarak kabul edebiliriz.

Pragmatik olarak da değerlendirilebilecek bu bakış; red mantığı ile başa çıkamayacağımız bir kavramın, ötekilerin de yaptığı gibi, içi boşaltılıp yeniden doldurularak, sivil toplum çalışmalarına katkı sağlamayı ve duyarlılıkları rant beklentisi içine girmeden aslı mecrasında tutmayı sağlayabilir.

Adını ve gelişini belirleme şansımız olmadığı halde her yanımızı kuşatan sivil toplum çalışmaları, toplumumuzun tarihsel gerçeklikten gelecek tasavvuruna doğru yürüyüşünde katkı sağlayan unsur haline gelebilir. Bir başka ifadeyle kavramı ödünç olarak kullanabiliriz (Yasin Aktay).⁵

Yaşadığımız düzlemde küresel güçler ve payandaları, her konuyu Batı formları ve son form olan liberal mantalite içinde ortaya koymaktadır. Bu bir bakıma Batı'nın zayıf toplulukları, en zayıf olanlara karşı işbirliğine zorlayarak, onları birlikte sömürmeye ikna etmek için oluşturduğu bir program olarak karşımıza çıkmaktadır.

STK'ların Gelişmelerinin Ardındaki Etkiler

Özellikle 1990 sonrası dönem göz önüne alındığında sivil toplum ve STK kavramında ve olgusunda bir "ortaya çıkış" değil, bir "adlandırma" ya da "referansta" bir değişiklik yaşandı denebilir.⁶ Bu referans arayışının, ta-

⁴ Sivil Toplum Kavramı Etrafında Tartışmalar Paneli-EDAM-PRODEM, 02 Nisan 2005.

⁵ Sivil Toplum Kavramı Etrafında Tartışmalar Paneli-EDAM-PRODEM, 02 Nisan 2005.

⁶ Burada geleneksel dernek ve vakıfların, "emr-i bil ma'ruf, nehy-i anil münker (iyiliği emretme, kötülükten sakındırma) ilkesiyle yaptıkları çalışmaların, bu

mamı için değil fakat büyük bir kesim için bir nevi “meşruiyet krizine çözüm” olarak tercih edildiğini söyleyebiliriz.

Gerçekten de sivil toplum kavramı ve STK olgusu, sol kesimin tamamen olmasa bile büyük bir kısmında, neredeyse tamamı sol veya İslamcı kesimden gelen liberallerde ve bazı İslamcılarda “barsak temizliği” olarak adlandırılan “geçmişe yönelik red olgusunun sonucu oluşmuş meşruiyet krizine” bir nevi can simidi olarak gelişti.

Sivil toplum adlandırmasında yakalanan “meşruiyet” algısı, pratikte STK formunun apolitik ve tarafsız bir yapı olarak tercih edilmesi şeklinde yansımıştır. Şu an için STK’lar bazı İslamcı kesimler için bir depolitizasyon, bazı kesimler içinse sistemin içselleştirilmesi işlevi görmektedir.

Ve devamında STK uygulamaları bir değiştirme/dönüştürme işlevi gördü. Geçmişteki cemaat/örgüt modelinden rantçı ve iktidar meyvelerinin bir çuvala silkelendiği STK modeline geçiş...

Esasen Türk siyasi geleneği merkezizetçiliğini bugün de sürdürmektedir. Gerçek anlamda yani batılı anlamda bir sivil toplum örgütlenmesi ancak bölünmüş iktidar yapısında gerçekleşebilir.

Türkiye pratiğinde bugün birçok STK iktidardan pay kapmak daha doğrusu ranttan pay almak ya da iktidar olmak arzusu ve arayışındadır. Yine bu gelenek uyumsuzluğu yüzündendir ki devletçi/elit STK’lar vardır. Yani burada “yerel karar alma süreçlerine katılım” amacından çok politik hayata katılma, ekonomik veya siyasi bir iktidar olma ya da iktidarı sürdürme arayışı mevcuttur.

TEORİK ZEMİNE KATKI

Sivil toplum tartışmalarında İdris Küçükömer’in katkıları önemli görülmektedir. Sivil toplum konusunu ilk tartışanlardan biri Küçükömer’dir. Küçükömer, Türkiye’de neden “civil yok?” sorusunu sorar ve cevabını “tebaa”, “memur”, “militan”, “mürüt” formatlarını kullanarak verir.

topraklarda STK çalışmalarını önemseyen iyi niyetli yaklaşımların öncüsü olduğunu vurgulamak gerekir.

Bireyin, bir başkası tarafından belirlenmesi ve bağlı değişken haline getirilmesi için aldatmaca yöntemlerin kullanıldığını ve asıl amacın, bireyi iktidar yolunda dolgu malzemesi olarak görmek olduğunun altını çizer.⁷

Günümüzde STK’ların da, —bilinçli veya bilinçsiz olmaları gerekmez— böyle bir işlevselliğe büründürüldüğü de bir gerçektir.

Başka bir açılımlı soru da Zeki Demirkubuz’dan;

“Devlet karşısında sivil bir kimliğe sahipken, nasıl oluyor da gücü ele geçirdikten sonra karşısındakine dönüşülebiliyor?”⁸

Sanırım bu sorunun cevabını ve STK’ların gelişmelerinin ardındaki etkileri sol literatürde “burjuva ahırına girmek” olarak tabir edilen, “arızî muhalefet” anlayışında bulmak mümkündür.

Türkiye’de STK’ların Tarihsel Süreç İçindeki Değişimleri

Türkiye’de STK olarak adlandırılan kuruluşların uzun bir tarihsel süreçleri yoktur. STK’lar, 1990 sonrasında popülerlik ve yaygınlık kazanmıştır. Dolayısıyla büyük bir değişim geçirmiş değillerdir. Asıl değişim, daha önce kendini STK olarak tanımlamayan kuruluş, yapı ve organizasyonların bugün kendilerini STK olarak adlandırmaları suretiyle yaşanan yapısal ve içsel değişim süreçleridir. Bu süreçler sırasıyla;

- Cemaat ve örgütsel yapılardan sivil toplumluluğa evrilme...
- Gönüllülükten profesyonelliğe, siyasetten omurgasızlığa evrilme...

Geçmişteki ve halen de devam edebilen cemaat ve örgütsel yapılanmaların büyükçe bir kısmı, yukarıda da kısmen değindiğimiz gibi iktidar nimetlerinden pay kapma yarışını içindeler; veya sivil toplum kuruluşu işlevselliklerini, görünürde toplumun yararına ve politik olmayan amaçlar uğruna sergilemek-

⁷ İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, Bağlam Yayınları.

⁸ *İdris Küçükömer Anısına Türkiye’de Sivil Toplum Arayışları* s. 121.

tedirler. Ancak her iki durumda da döngü, yine cemaat yararına sevaplar yönünde işle-mektedir.

Geleneksel olarak, sivil talepler ve hayır işleri gönüllülük esasına dayanmaktadır. Ancak günümüzde gönüllülük sadece “*elin-dekinin fazlasını verme*” şekline evrilmiş ve profesyonellikte karar kılınmıştır. Tıpkı sekü-lerliğin gereği olarak “*hayatın parçalanmışlı-ğı*” şeklinde tezahür eden “*uzmanlaşma*” gibi. Uzmanlaşmanın getirisi olarak da, alan dışında faaliyetin başkalarına pas edilmesiyle siyasi taleplerin ve muhalefet işlevinin gö-revlilerce yerine getirilmesi sağlanmış ol-maktadır.

Bir dönem hukuki ve siyasi taleplerle top-lumun önderliğini kazandıktan sonra, bu fonksiyonun profesyoneller eliyle gerçekleşt-irilmesini istemek, bu elemanların kendileri adına işlediği zaaf ve günahları kerhen ka-bul etmek şeklinde tezahür eden omurga-sızlık...

Örneğin; kurum adına yapılan temsili işleri ücretlilere pas etmek, sorumluluğu paylaş-mamak, fakat ortaya çıkacak rantı paylaşmak.

Gönüllülük Esasının Bozulması

Gönüllülük esasını üzerine kurulu sivil top-lum kuruluşları, sadece belirli alanlardaki ça-lışmalarında teşvik edilmektedir. Kotarılan siyasi ve hukuki sisteme entegre olmaya mü-sait olmayan yapılanmaların gönüllülüğü “sistemin olumsuzluklarına karşıtlık” şeklinde değil, sadece insanlara yardım düzleminde tutulmaktadır.

Özellikle de iktidarlar, evvelce yandaşları olan sosyal ve hayır amaçlı kurumları bu kap-samda büyütebilmektedir. Böylece gerçekte hükümet dışı kuruluş olarak kendini tanımlayan bu yapılanmalar bir müddet sonra sadece bir hayır kurumu olarak sistemin kurumlarını meşrulaştırmada kullanılabilirler.

Bu durum belki de, sivil toplum kavramını üreten modernitenin ulus devlet bağlamında gerçekleşmesini istediği sonuçtur.

Liberalizmin —günümüzde her ne kadar küreselleşmeye uyumlu olduğu izlenimi verse de— esasen ulus devlet modelini öncelemesi

ile birlikte düşünüldüğünde bu sonuç kaçınıl-mazdır.

Diğer yandan liberal projenin, özgürlüğün ve eşitliğin herkese istenildiği kadarını verme-yi amaçlayan bir proje olmamasına rağmen, özgürlük talepleriyle liberal projelerden bes-lenen sivil toplum kuruluşları, bir müddet sonra kendilerine görece özgürlük imkanı sağlayan düzenle düz olarak hayatini devam ettir-mektedir. Bu gelişme bir bakıma sivil toplu-mun kendi kendini yok etmesidir.⁹

Son sözün bir kısmını baştan söylemek gerekli olduğunda denebilir ki; toplumun bir kere daha ümitsizliğe düşmemesi, kendini inkar sadedinde kimilerinin barsak temizliği yapmasına engel olacak şekilde sivil toplum çalışmalarına katkı sağlanmalı; ancak bu katkı hayali de olsa ortaya konan hedefleri gerçekçi hedeflere ve “*işe koşulma*” şekline çıkarılarak, kendi özünden kaynaklanan “*Allah'ın rızasını kazanma*” niyet ve gayretlerine yön-lendirilmelidir.

Demokratikleşme ve STK ilişkisi

STK'ların gayesi “karar alma süreçlerine etkide/katkıda bulunmaktır” diye ifade edil-mektedir. STK'lar, iktidarın bölünmüş olduğu bir yapıda (batılı toplumlarda) taleplerin gelişt-irildiği birimlerdir. Bu talepler hukuki, ekon-omik ve sosyal konularda olabilir. Bu açıdan bakıldığında STK'lar demokratikleşme(?) ile doğrudan bağlantılıdır.

Batı'da STK'lar, toplumu rahatsız eden ve-ya taleplerinin tam olarak karşılanmadığı ko-nularda karar alma süreçlerine etki ederek veya katılarak toplumun önünü açmaya çalış-ırlar. Bu yönleriyle demokratikleşmeye de katkı sağladıklarına inanılır. Türkiye'de de bu pratik kısmen uygulamaya konularak bazı üst kurullarda STK'ların temsili sağlanmaya çalışılmıştır.

Ancak Türkiye pratiğinde, Küçükömer'in sınıflandırdığı gibi, tebaa, memur, mürit, mili-tan gibi özelliklerinden arınmamış devletçi elitlerimizin oluşturduğu STK'lar, açıkça bizzat

⁹ Liberal söylemin sivil toplum öngörülerine ilişkin olarak bkz.: Ali Karadeniz, *Sivil Toplum ve İnsan Yeterliliği*.

kendi istekleri olarak anti-demokratik uygulamaları talep edip destekleyebilmektedirler. Özellikle 28 Şubat sonrası süreçte bunun örneklerine sıkça rastlanmıştır. TÜSİAD, ADD, ÇYDD ve bunlarla birlikte beşli çete olarak adlandırılan TÜRK-İŞ, DİSK, TİSK, TESK ve TOBB...

Dolayısıyla, Türkiye’de STK’lar ile demokratikleşme arasında kurulan ilişki fazla romantik bir ilişki olarak ifade edilebilir. STK’ların ne kadar sivil olduğuna —dolayısıyla demokratik kuruluşlar olduğuna—, “Yıldızı Yeni Parlayan Bir Sektör: Sivil Toplum Kuruluşları” başlıklı makalesiyle cevap arayan Fethi Güngör, birçok yazardan alıntılar yapmaktadır:

- Türkiye’de STK çoğunlukla gerek kendi iç örgütlenmesinde gerekse “ötekisi”ne karşı olan tutumunda demokratik ve sivil anlayışla hareket edememektedir. İtaatotorite anlayışı bir küçük devlet gibi işleyen STK da mevcuttur Hatta devlete uygun adım hareket eden STK “sivil” ölçülerinde olamamaktadır. (Göle, 1993: 15)
- STK sivil değil de siyasi örgütlenmeler olarak ortaya çıkınca sivil topluma değil siyasal topluma hizmet etmektedir. Bir amaç için tek bir yürek gibi atan düzenli demokrasi ordusuna sivil toplum denemez. (İnsel, 1990: 211)
- Türkiye’de bireysel harekete cüret, farklılık göstermeye sıvrılık, bireyciliğe bencillik muamelesi yapılmaktadır. (Vergin, 1994:11) Halbuki sivil toplumun oluşması “biz”in yerini “ben”in almasıyla, yani bireyleşmeyle yakından ilgilidir. (Karaman, 1990:19)
- STK’nın ne kadar sivil olduğu ayrı bir tartışma konusudur. Ancak şurası bir gerçektir ki; Amerika ve Avrupa dahil dünyanın tüm ülkelerinde birçok STK devletten para kabul etmektedir. (Carothers, 2001: 4)

Türkiye’de STK’nın genel sorunları Türkiye Çevre Vakfı’nın (TÇV) 1995 yılında yürüttüğü ve 600 kuruluşu kapsayan STK araştırması ile Tarih Vakfı’nın 1996 yılında yürüttüğü Türkiye STK Rehberi çalışmasının sonuçlarını yüksek lisans tezinde değerlendiren Osman Arslan, STK’nın sorunları konusunda özetle şu hususları sıralamaktadır:

- Türkiye’de STK’nın resmi otorite karşısında “eşit ortak” değil, amirinden emir bekleyen “memur” duygusuyla hareket etmeleri,

- STK’ları arasında işbirliği yeteneğinin gelişmemiş olması,
- demokratik bir anlayışla değil, “şahsi cazibe” (karizma) otoritesiyle idare edilmeleri,
- yapıcı ve yaratıcı olmadıkları için potansiyel üyeleri faal üyeye dönüştürememeleri,
- özellikle yazılı iletişim konusunda gelişmemiş olmaları,
- medyayı ihmal etmeleri ve kamuoyunda tanınmamaları,
- yakınmayı bırakıp potansiyel finans kaynaklarını harekete geçirememeleri,
- proje bazında faaliyet gösterme geleneği oluşmaması,
- istikrarlı ve donanımlı bir merkez sahibi olamayışları,
- hizmet için seçtikleri alanla ilgili bilgi alt yapısını ihmal etmeleri,
- küresel bir nitelik kazanma gayretinin bulunmayışı, buna uygun kadroların hazırlanmayışı.

Bu sorunların büyük bölümünün Türkiye’nin yaşadığı şartların zorunlu bir neticesi olduğu söylenebilir. Ancak, unutulmamalıdır ki Türkiye’nin şartlarını olumlu duruma getirecek olan da STK’ların çalışmalarıdır. Şartların ve günün getirdiklerine teslim olmak STK’nın ruhuna aykırı bir tavır olur.” (Arslan, 2001: 204-205)¹⁰

Türkiye’de STK Çalışmalarının Geleceği

Sosyal alanlarda AB süreci ile birlikte STK’lar özellikle etkinleştirilmek isteniyor. AB karar mekanizmaları sadece merkezi iktidarlarla iş tutmak yerine daha dinamik birimler üzerinden iş tutmayı tercih ediyor.

Ekonomik alanda bir Amerikan modeli olarak üst kurullarla iş tutulması nasıl tercih ediliyorsa, siyasi ve sosyal alanda da muhatap kabul edilmekten tutun, aktarılan devasa fonlara kadar STK’lar öne çıkarılıyor.

STK’lar üzerinden —özellikle insan hakları konusunda— talepler oluşturularak, bu birim-

¹⁰ <http://www.osmanli.org.tr/yazi.php?bolum=4&id=292>

ler kanalıyla kamuoyu oluşturulup güçlü ulusal iktidarlar baskı altında tutulabiliyor.

Dolayısıyla yaşanan sorun iki yönlü olarak önümüze gelmektedir.

- Birincisi, küresel veya bölgesel oluşumlardan beslenerek siyasi ve sosyal baskı grubu olmak isteyen STK'lar,
- İkincisi iktidarların muhalif STK'ları beslemesi ve popüler hale getirmesiyle STK'ların iktidar payandası yapılması. Birçok kuruluşun birer iktidar birimi olmaları, bu açıdan bakıldığında daha anlaşılır görünüyor.

Her iki durumda da sivil toplumun ve STK'ların bir nevi harakiri yaptığı ortaya çıkıyor.

STK'lar özelinde yaşanan bu paradoks, STK bünyesinde yetişen bireylerin sisteme organik olarak eklenmesi insan malzemesini oluşturmasına da neden olmaktadır. Bir yönüyle devleti ikmal ve idame ettiren bireyler oluşturulmaktadır.

Son zamanlarda iktidar partisinin özellikle gençlik kollarında ve kadın kollarında yapılan eğitim çalışmalarının konularının tamamının başında "AB süreci" ifadesinin yer alması ve eğitime katılan elemanların STK'ların bünyelerinden devşirilmiş kişilerden tercih edilmesi, AB sürecinin STK'ların yerel, bölgesel ve küresel sistem içi araçları kullanma yönündeki katkısına işaret etmektedir.

Türkiye'de STK'ların Başlıca Çalışma Alanları ve Örnek Kuruluşlar

Türkiye'de hemen hemen her alanda çalışan STK'lar mevcuttur. İnsan hakları, insani yardım, hukuk, ekonomi, çevre, kültür, kadın-aile, feminizm ve cinsiyet, sağlık, savaş karşıtı hareketler (Küresel Barış Adalet Koalisyonu-BAK).

Bu alanlardan sadece hukukun etkisizliğinden bahsedebiliriz. Hukuk alanında Türkiye'de etkili bir STK'nın varlığı görülmemektedir. Ne İslamcı kesimde, ne sağda, ne solda ve nede liberal kesimde hukuk alanında etkili bir STK'ya rastlanmamaktadır.

Hukukçular sivil toplumun hukuk alanını, adeta insan hakları alanında çalışan STK'lara

terk etmiş durumdadırlar. Bir kısmının da içinde yer aldığımız bu kuruluşların dar kadro çalışmasının ötesinde etkili faaliyetleri bulunmamaktadır. Faaliyet olarak ortaya konanlar ise genellikle, genel kurulda üyelere sunulmak üzere hazırlanan faaliyet raporunu oluşturmak içindir.

Baroların sivil toplum kuruluşları olmaması, hukuk alanında yapılacak çalışmalar için yeni bazı hukuk platformlarının oluşması için yeterli bir gerekçe olmuştur.

Bunun yanı sıra insani yardım alanında İHH ve Deniz Feneri Derneği örnek gösterilmektedir. Bunun doğru olmadığını peşinen belirtmek gerekir. Bu iki kuruluş bir hayır cemiyetidir. Tüzüğünde veya işleyişinde ve yahut kitlelerce kabul edilmiş bir STK mantalitesi yoktur. Dolayısıyla bu kuruluşları bir sivil toplum örneği olarak görmek mümkün değildir.

İnsan hakları alanında da İHD ve Mazlumder, Tüketici bilinci alanında da Tüketiciler Birliği (TB) örnek gösterilebilir. Bu örgütlerin örnekliliğinin önemli bir vasfı, çalışmalarının envanterinin bulunması ve ölçülebilir olmasıdır. Bu ölçülebilirlik, ülke çapında faaliyet göstermelerinden ve yayınladıkları istatistikli bilgilerden de anlaşılmaktadır.

Aynı şekilde bazı STK'lar diğer alanlarda (çevre, kültür, kadın-aile, feminizm ve cinsiyet) etkili olmaya çalışmaktadırlar. Ancak bu alanlarda etkili kuruluşların birçoğu fonlanan kuruluşlardır. Etkileri de medyada yer almalarıyla ortaya çıkmaktadır. Çalışmalarını ve etkilerini fonlanmalarına, dolayısıyla gönüllülük esasının profesyonelliğe terk edilmesinde bağlamak haksızlık olmayacaktır.

STK'ların Gelişmesinin Türkiye'ye Özgü Parametreleri Yerellik ve Profesyonellik

Dünya ölçeğinde özgül koşullarımızın karşılaştırmasını yaptığımızda, STK'ların yerelliği ön plana almaları gerektiği açıktır. Zira Türkiye gerçeği, STK'ların maddi imkanlarının sınırlı olmasını işaretlemektedir.

Profesyonelliği esas alarak, yerel insan gücü yerine dış platformların ve örgütlerin para-

sal gücünü yanlarına alan STK’ların, bir müddet sonra tabela STK’sına dönüştüğü görülecektir. Fakat bunun zararını bu STK’ların hinterlandlarını oluşturanlar ve onlardan beklenti içine girenler görecektir. Bu nedenle STK’ların yerel olması gerektiğine dikkat çekmek istiyoruz.

Dolayısıyla profesyonelliği reddetmemekle birlikte; yerelliğin ve gönüllülüğün birer ana ilke, profesyonelliğin ise bir tali yöntem olduğuna dikkat çekerek, profesyonelliğin gönüllülüğü ortadan kaldırmaması gerektiğine işaret etmek istiyoruz.

Dikkat edilirse yukarıda olumlu örnekler olarak gösterdiğimiz STK’ların gücü, gönüllülüğü esas alarak yerel olmalarından ve geleneksel hak arama bilincini modern vasıtalarla gerçekleştirmeye çalışmalarından gelmektedir. Özellikle henüz insan olarak hemcinslerinden, tabiatından ve yaratıcısından ilişkilerini kesmemiş ve dolayısıyla sekülerleşmemiş toplumumuzun dinamikleri, tarihsel dayanakları, yerelliği ve özveriye işaretlemektedir.

STK'lara toplumun gücünü değil, uluslararası kapitalizmin ajanlığını temsil etme görevi veriliyor.

STK’ların, uluslararası kapitalizmin ajanlığını temsil görevi için fonlandırılmak istenmesi, onların ahlaki düşüklüklerine ve misyonlarından vazgeçmelerine sebebiyet vermektedir. Elbette tüm STK’lar için bu yakıştırmayı yapmak mümkün değildir. STK’lar Türkiye genelinde çok farklılaşmıştır. Faaliyet biçimi ve yaklaşım konusunda büyük farklılıklar göstermektedirler. Alanlarında toplumsal talepleri sürdürürken tercih ettikleri profesyonellik, yönetsel olarak dikine ilişki düzlemleri oluşturmalarına imkan tanırken; diğer yandan profesyonelliğin gereği yatay ilişkiler bağlamında heyecan ve toplumla kaynaşma yönü ihmal edilebilmektedir.

Öyle ki sadece fonlardan yararlanmak için Van’da faaliyet göstererek fonlanmış projeler üreten, sair zamanlarında tamamen İstanbul’a çöreklenmiş STK’lar mevcuttur.

Özellikle toplumun modernleştirilmesi hareketine su taşıyan STK’lar, kendilerini fonlayan yerli ve yabancı kuruluşların taşeronluğunu üstlenmiş durumdadırlar. Bu yönleriyle sivil toplum içinde kapitalizmin ajanlığını yapmaktadırlar.

Örneğin, sivil toplum olsun olmasın STK çalışması yaptığı farzedilen tüm dünyadaki Müslüman kuruluşların ve etkili bireylerin iletişim bilgilerini ve portföyleriyle birlikte faaliyetlerinin dökümünü de içeren envanterini çıkarmak; dünya Müslümanlarıyla ilişki kurmak suretiyle bilgi alışverişinin, toplumsal taleplerin küreselleştirilmesinin önemli bir çalışması sayılabilir. Fakat böylesi bir projenin dünya emperyalizminin patronu ABD fonlamasıyla yapılması, her türlü soru işaretinin, dolayısıyla bu kuruluşlara ihtiyatlı yaklaşmanın bir gereği olmaktadır.

Benzer bir şekilde, Türkiye genelinde dini bilgilerin Müslümanlara aktarılmasında ilmin gereklerine uygun bilgilendirme yapılmasına yönelik olarak cami imamlarına gerekli eğitimler verilebilir ve verilmelidir de. Fakat böylesi bir projenin AB tarafından fonlanması halinde, üstelik projenin devlet/diyanet destekli ve yönlendirmeli olması durumunda, yukarıdan beri ifade etmeye çalıştığımız şekilde, STK’ların çalışma alanlarını ve çalışmalarını kirlenmesi anlamına gelmekte ve ihtiyatlı yaklaşmayı gerektirmektedir.

Örnek her iki projenin de esasen geçmiş yaşantıları ile bildik insanlarca yürütülüyor olması, bu çalışmalara ilkesel olarak sıcak bakmadığımızı söylemeye engel olamamaktadır. Burada insan tekinden ziyade ilkeler, alanlar ve sonuçlar önemli olmaktadır.

Sonuç itibarıyla emperyalist bir gücün veya siyasi iktidarın inisiyatifinde ve yönlendirmesinde yürüyen projenin yine inisiyatif sahibinin çıkarlarına hizmet edeceği açıktır. STK’ları bağımsızlıkları yönüyle temel çalışma alanı olarak işaretlemiş sivil toplumcu elemanların, kendi bağımsızlıklarına herkesten çok daha fazla değer vermeleri gereklidir.

Türkiye’de STK’ların çalışmalarını çerçeveleyen bir ahlaki zemin oluşmamıştır.

Geleneksel olarak varlığını devam ettiren dernek ve vakıf türü çalışma zeminleri, özellikle vakıflarımız, bunca karalamaya ve temsil sadedinde zafiyetlerine rağmen toplumun gönlünde taht kurmuş ve destek görmekte olan kuruluşlardır. Ancak eğitimin kıyamete kadar devamı zorunluluğu, bu kuruluşlarımızın ve çalışanlarının eğitimlerine hassasiyet gösterilmesi lüzumunu gösteriyor. Bin yılı aşkın

tarihi arka planına rağmen vakıflarımızın ahlaki zemininde hala sağlam kaideler oluşturmaya devam ediyoruz.

Bu gerçekten hareketle henüz emekleme aşamasında dahi göremediğimiz, nezuher STK'cı halleriyle her türlü etkiye ve yönlendirmeye açık kurumlarımızın ahlaki zemininin oluştuğunu söylemek mümkün değildir. Bu imkansızlık hali de bir kader değildir.

Yukarıda işaretlediğimiz gibi, biz üretmiş olmasak da iletişim toplumunun bir gereği olarak kucağımızda bulup ödünç bir kavram ve olgu olarak aldığımız sivil toplum ve STK çalışmalarına katkı sağlamaktan geri durmak, insani görevin ertelenmesi anlamına gelir ki, bunu bir insanlık ayıbı olarak görmeliyiz. İnsanlık onuru, toplumu ilgilendiren konularda ertelemeyi kabul etmemektedir.

O halde işaret ettiğimiz yerellik ve gönüllülüğü/özveriye kurumlaştırmaya, küreselleşmenin cazibesinden arındırmaya gayret edeceğiz.

Burada çok önemli, ki özellikle Küçükömer'in sorduğu basit ama temel soruya cevap verilmeden, sivil toplum kavramının içini doldurmak da, sivil toplum kuruluşlarının önemini anlamak da mümkün görünmüyor;

"Küçükömer soruyu kendine sorar: 'Ben kimim? Ben Doğulu muyum, yoksa Batılı mı? a) Doğu toplumunda doğdum, b) Batıdan etkilendim. Bir zamanlar ulaştığı politik güçle, Batı'yı etkilemiş ve ondan etkilenmiş Osmanlı kültür mirası içinde, AMA düşünmeyi yasaklamış bir toplumda doğdum'. Soru sadece kendisiyle ilgili değil elbette. Osmanlı-Türk kültür çevresi içinde doğmuş herkesle ilgilidir. Bu basit fakat temel soru, Türk aydınının hala en onulmaz açmazıdır. Bu sorudan kaçanlarla, soruya dışlayıcı cevap verenler arasında diyalogsuzluk, sivil düşünce alanının oluşumuna en büyük engeldir. Medeniyet ve kimlik konusunda vazıh bir idrake kavuşmamış bir toplumun, kendisiyle bir anlamda diyaloga girecek bireyler üretmesi, ortak unsurlara dayanmakla birlikte farklılaşabilen sivil toplumlar haline dönüşebilmesi çok güçtür."¹¹

Bir şekilde özetlemeye çalıştığım bu tespitlerin yazarı Davutoğlu, Cumhuriyet tari-

himizin "teorik derinlikten" ve "kendini feth" ve "kritik akıl" boyutlarından yoksun olduğunu da tespit etmektedir. Bu tespitine dayanak olarak da, kendi üretkenliğinden çok devletin desteğine güvenen ve bu anlamda sınıf bilincinden yoksun burjuvazi ve onun bağlantıları olan retorikte sivil, eylemde seçkinci ve devletçi aydın geleneğinin bugün de devam etmesini göstermektedir. İdris Küçükömer ile birlikte tarihe dönerek, onun tekerrür etmediğini, asıl tekerrür edenin tarihsizlik olduğunu vurgulamaktadır.¹²

SONUÇ

STK yöneticileri ve adayları, toplumumuzun her türlü siyasi, sosyal, ekonomik ve benzeri taleplerinin, başkaları tarafından da takip edildiğinin, uluslararası sermayenin ve iktidarların yaşam kaynaklarının "öteki insanlar" olduğunun, dolayısıyla her türlü gücün mutlaka bir hesabı olduğunun farkında olmaları gerekmektedir.

Türkiye coğrafyası, insanıyla ve inancıyla Müslüman bir zemindir.

- zihin Müslüman,
- zemin Müslüman,
- malzeme Müslüman,
- tarihi gerçeklik Müslüman,
- gelecek tasavvuru Müslüman'dır.

O halde, sivil toplumculuğun ta başlangıcında vurgulanan hükümet dışılığının iktidarlardan bağımsızlık anlamına geldiğini unutmadan, yine yerel ve kendi ekseninde fakat, izzeti, onuru ve kudreti, her türlü izzet ve kudretin sahibi Allah'ın ve bu izzet ve kudrete tabi olmuş Allah'ın dostları yanında aramaları temel ilke olmalıdır.

Bir başka temel argüman da, sivil toplumcu anlayışın bu topraklarda yer bulmasına yarayan önemli bir ilke ve gayret türü olan "emr-i bil ma'ruf, nehy-i anil münker", yani iyiliği emretmek, kötülükten sakındırmaktır. Eğer sivil toplum talepleri, toplumumuzun ve coğrafyamızın istekleri doğrultusunda yönl-

¹¹ Ahmet Davutoğlu, "Tekerrür Eden Tarihsizlikten, Kendini Feth: İdris Küçükömer ve Sivil Toplum Arayışı".

¹² Ahmet Davutoğlu, a.g.m.

necek ise, yine bu coğrafyanın ve insanının temel argümanları, tarihi gelenekleri ve gelecek tasavvurları istikametinde yönlenecektir.

STK çalışmaları, örgütlü mücadeleye, bağımsızlığa, yerelliğe hanel getirmeyecek yöntemlerle sürdürülmeli, gönüllülük profesyonelliğe kurban edilmemeli; parçalanmış bir yaşam tarzı (sekülerlik) anlamında kabul lenmediğimiz STK çalışmaları, iman-amel bütünlüğünde sürdürülmelidir. ■

Kaynakça

Fethi Güngör; “Yıldızı Yeni Parlayan Bir Sektör: Sivil Toplum Kuruluşları”, <http://www.osmanli.org-tr/yazi.php?bolum=4&id=292>

İdris Küçükömer Anısına Türkiye’de Sivil Toplum Araştırmaları. Demokrasi Kitaplığı, İstanbul: 2000.

Ali Karadeniz; “Sivil Toplum ve İnsan Yeterliliği”.

İdris Küçükömer, **Düzenin Yabancılaşması**, Bağlam Yayınları, İstanbul: 1994.

Ali Yaşar Sarıbay; **Postmodernite, Sivil Toplum Ve İslam**, İletişim Yayınları, İstanbul: 1994.

<http://www.internetgazete.com/ak.asp?id=7564>

Sivil Toplum, **Devletin Büyümesi**, YGS Yayınları, İstanbul: 2001.